

HELENA JANEČEK (1964) rođena je u Minhenu, u poljsko-jevrejskoj porodici koja je preživela Holokaust. Nakon završetka srednje škole, 1983. godine odlazi u Italiju, gde nastavlja studije i kasnije stiče italijansko državljanstvo. Radila je kao urednica u izdavačkoj kući *Adelphi* i prevodila na italijanski, između ostalih, i dela Alberta Ajnštajna. Svoju prvu zbirku poezije *Ins Freie* objavila je 1989. godine, nakon čega italijanski postaje njen književni jezik. Godine 1997. izlazi njen roman *Lezioni di tenebra*, koji predstavlja potresno istraživanje porodične istorije – kroz putovanje sa majkom u Aušvic, autorka povezuje sopstveno detinjstvo sa traumama koje su obeležile generacije koje su Aušvic preživele. Za ovu knjigu osvojila je *Premio Bagutta Opera Prima*. Međunarodnu pažnju stekla je romanom *Devojka s lajkom* (2017), u kojem iz više perspektiva rekonstruiše život i smrt jevrejske ratne fotografkinje Gerde Taro, stradale tokom Španskog građanskog rata. Za ovo delo dobila je Nagradu *Strega*, najvažnije italijansko književno priznanje. Helena Janeček danas živi u Galarateu i piše za književni časopis *Nuovi Argomenti*.

b

Helena Janeček

DEVOJKA
S LAJKOM

edicija

KIRKA (knjiga br. 62)

s italijanskog prevela

Gordana Subotić

uredništvo

Aleksandar Šurbatović

Tamara Krstić

Milica Belobrk

lektura

Dijana Arsić

korektura

Vesna Crepuljarević

naslov originala i prava

LA RAGAZZA CON LA LEICA ©2017 Ugo

Guanda Editore S.r.l. via Gherardini 10, Milano

Gruppo editoriale Mauri Spagnol

*Recikliraj, zasadi,
brini se o prirodi onako kako
se ona oduvek brinula o nama.*

„Bilo je jasno... ljupka devojka za kojom se,
kao za sudbinom, nije moglo trčati.”

Georg Kurickes,
u radijskom intervjuu iz 1987.

*Uprkos tvojoj smrti i ostacima tvojim,
starinskom zlatu tvoje kose
svežem cvetu tvog osmeha na vetru
i gipkosti dok si skakutala,
smejući se mecima,
da bi ovekovečila prizore bitke,
sve to, Gerda, i dalje nas ohrabruje.*

Luis Peres Infante
Gerdi Taro, paloj na frontu u Bruneteu

prolog: parovi, fotografije, slučajnosti #1

Otkad si video tu fotografiju, opčinjeno ih gledaš. Deluju srećno, veoma srećno i mladi su, kao što i priliči junacima. Da su lepi, ne bi mogao reći, ali ni poreći i, u svakom slučaju, ne deluju nimalo junački. To je zbog smeha koji im zatvara oči i otkriva zube, smeha nefotogeničnog, ali tako iskrenog da izgledaju prelepo.

On ima konjske zube ogoljene do desni. Ona nema, ali očnjak joj štrči nad susednim zubom, iako s ljupkošću sitnih nesavršenosti. Svetlo se razmazuje preko beline košulje na prugice, preliva se na ženin vrat. Njena blistava koža, dijagonala tetiva kao izvajana kad se posmatra iz profila dok sedi naslonjena, čak i izvijeni nasloni za ruke, pojačavaju energiju životne radosti koja se oslobađa iz tog zajedničkog smeha.

Možda su na nekom trgu, ali dok sede u tim udobnim stolicama, pre bi se reklo da su u nekom parku, gde se pozadina meša s gustom zavesom lišća na drveću. Pitaš se, onda, da li je slika koju oni vide vrt neke vile u vlasništvu važnih buržuja koji su pobegli preko granice otkad je Barselonu zahvatilo revolucionarno previranje. Sad ta svežina pod drvećem pripada narodu: njima dvoma koji se žmureći podsmevaju.

Revolucija je dan kao i svaki drugi, kad se izade da bi se zaustavio državni udar koji žele da uguše, ali pritom ne odustaju od slavljeničkog primirja. Ona je obukla *mono azul*^{*} kao da nosi letnji haljetak, on je stavio kravatu ispod radničkog kombinezona, želeći da se pokažu lepi pred drugima. Višak je glomazna puška koja je prelazila iz ruke u ruku tolikih nesrećnih razularenih vojnika pre nego što je dospela kod dobrovoljca anarhiste, koji sad ne može da dodirne blistavi vrat svoje žene.

Na stranu ta smetnja, u ovom trenutku svega su oslobođeni. Već su pobedili. Ako nastave tako da se smeju, ako i dalje budu tako srećni, neće morati da

* *Mono azul* (šp.) – plavi (radnički) kombinezon. (Sve napomene u knjizi su prevodiočeve, osim tamo gde je drugačije naznačeno.)

nauče kako da izvade metak iz tog prastarog oružja. Nadvladaće onaj ko je pravedan. Sad mogu da uživaju u suncu koje se nežno probija između listova drveća, u društvu voljene osobe.

Svet treba da zna. Treba na prvi pogled da se vidi da je s jedne strane vekovni rat, vojskovođe koje su se iskrcale iz Maroka sa svirepim plaćeničkim trupama, a s druge ljudi koji žele da odbrane ono za što žive, i žele jedni druge.

Početak tog avgusta 1936. u Barselonu stižu mnogi ne bi li se pridružili prvom narodu u Evropi koji nije oklevao da se naoruža protiv fašizma. Opisuju grad u zbruci univerzalnog jezika slika, koje sa stranica izloženih u kioscima polovine sveta, plakata u sedištima partija i sindikata, u razmahanim rukama uličnih prodavaca novina, ponovo upotrebljenih za pakovanje jaja i poljoprivrednih proizvoda, skaču u lice i onima koji ne kupuju i ne čitaju novine.

Barselonci bratski dočekuju strance doletele da se bore rame uz rame s njima i navikavaju se na tu Vavilonsku kulu koja svuda vlada, uživajući da ih pozdravljaju s *compañero* i *compañera*, da bi se zatim možda potpomogli gestovima, onomatopejom, džepnim rečnicima. Fotografi, koji ne čekaju na oružje i obuku, deo su tog neprekidnog priliva dobrovoljačkih trupa. Tu su zbog nas, isti su kao mi, drugovi, jasno je onima ko ih vidi na delu i ostavlja ih da rade.

Ali dvoje dobrovoljaca s fotografije toliko su udubljeni u svoj smeh da ništa ne primećuju. Onaj ko ih slika pomera se, ponovo okida, rizikuje da se oda

kad iz blizine snima taj par ujedinjen širokim osmehom, veoma prisnim.

Fotografija je skoro istovetna prvoj, ako se izuzme to što se na ovoj primećuje da su muškarac i žena toliko zaljubljeni da ne mare za život koji se odvija oko njih. Kao makaze zveckaju koraci nekog ko, presecajući pločnik iza njih, otkriva da se ne nalaze u parku, već možda čak na Rambli, gde sve vrvi od ljudi. Na stolici pored njih sedi još jedna žena.

Vide joj se samo pramen kudrave kose i deo umotane ruke. Ali potreban bi ti bio njen pogled, pogled onog ko je izbliza video to što se može izvući iz slika, dok izmiče tvojim očima.

Fotograf koji je snimio onaj par nije sam. To su muškarac i žena koji stoje na desnoj strani ulice, jedno pored drugog.

Potom otkriješ fotografiju žene koja sedi na istoj takvoj stolici i teško ti je da poveruješ da ti se sreća tako osmehnula. Dok s desne strane ne spaziš deo

profila mladog dobrovoljca koji se na drugim fotografijama ushićeno osmehuje svojoj plavokosoj devojci.

Ta radnica koja drži modni časopis u rukama što odudaraju od njega i s puškom među nogama, zaista ne izgleda kao žena koja se prepušta ogovaranju dvoje fotografa koji ovekovečuju i nju pošto su se nadmetali da ne bi propustili glasan smeh zaljubljenog para. Ne, kažeš, neko takav vidi, ali ne obraća pažnju na ono što ga se ne tiče. Pomalo je na oprezu, jer su joj dali oružje, ali želi pre svega da uživa u tom trenutku mira.

Ali nekoliko dana kasnije – zamišljaš – ta dobrovoljka stiže na plažu na kojoj se održava obuka i ponovo zatiče dvoje fotografa. On nalik Ciganinu, u svakom slučaju jednostavan, ona bezmalo kao slika iz časopisa koji je druga žena čitala na Rambli, ali s glomaznim foto-aparatom okačenim oko vrata koji joj dopire do kuka.

Žena je sad radoznala: ko su to dvoje? Odakle su? Jesu li u ljubavnoj vezi nalik mnogima koje cvetaju u tom raspoloženju opšte mobilizacije, usred leta i slobode, ili su muž i žena?

Nešto slično, budući da uigrani i skladni razmenjuju nekoliko reči na nekom nemelodičnom jeziku. Ona se osmehuje i hitra je kao mačka, ali stalozjenija dok izdaje uputstva drugaricama kako da nameste oružje. Oboje se mnogo trude, zaneseni su i veseli, čak dele unaokolo *goloaz* kao gest bratstva i zahvalnosti.

„Već sam ih videla”, kaže dobrovoljka kad se fotografi udalje i započne žustra razmena komentara, ali niko je ne sluša. Zanimljive vesti ima drug novinar koji ih je doveo tu. Upravo su stigli iz Pariza i već su stavili

glavu u torbu jer je njihov dvomotorac prinudno sleteo na Sijeru. Jedna krupna riba francuskog novinarstva slomila je ruku, ali njih dvoje su, hvala nebesima, prošli bez ijedne ogrebotine. On – ime mu je Robert Kapa – kaže da je Barselona čarobna i da ga podseća na njegov rodni grad, samo što u Budimpeštu ne može da se vrati dok je ona u rukama admirala Hortija i njegovog reakcionarnog režima. Gerda Taro, njegova partnerka, zasigurno je *alemana*,* jedna od onih emancipovanih devojaka koje se nisu potčinile čak ni Hitleru.

„Zna li se kad će fotografije biti objavljene?“, upitale su ga dobrovoljke.

Novinar obećava da će se raspitati, ali ne kod foto-reportera koji se spremaju da krenu u ratne zone: prvo idu na front u Aragoni, a potom dole, u Andaluziju.

Godinu dana posle te fotografije, u Barseloni je zabeleženo prvih osamnaestoro stradalih u ruševinama zgrada pogođenih iz krstarice *Euđenio di Savoja*. Dobrovoljačke trupe su raspuštene, dobrovoljka se vratila u fabriku. Možda šije uniforme za *Ejército Popular*,** gde anarhisti moraju da slušaju bez pogovora, a za žene više nema mesta. Ali u fabrikama se i dalje sluša radio, komentarišu se vesti, ljudi se međusobno ohrabruju.

Zamišljaš onda nekog ko naglas čita jedan dnevni list od 27. jula 1937. Piše da Madrid junački odoleva, iako je uz zločinačku pomoć nemačke i italijanske

* *Alemana* (šp.) – Nemica.

** *Ejército Popular* (šp.) – Narodna vojska.

avijacije neprijatelj napredovao ka Bruneteu, gde se dogodila tragedija. Poginula je foto-reporterka pristigla izdaleka da ovekoveči borbu španskog naroda, takav uzor hrabrosti da se general Enrike Lister poklonio pred njenim kovčegom, a pesnik Rafael Alberti posvetio je najsvečanije reči drugarici Gerdi Taro.

„Zar to nije ona koja nas je fotografisala na plaži?“, uzviknula je radnica, privukavši pažnju devojaka koje su na ulazu u halu opušteno razgovarale. Da, to je upravo ona: u članku je čak pisalo – *ilustre fotógrafo húngaro Robert Capa que recibió en Paris la trágica noticia.**

Radnice fabrike uniformi su zapanjene, ganute uspomnama.

Sunce iza leđa, pesak u obući, smeh kad jedna od njih počne da skakuće na žalu pošto se zateturala od trzaja oružja, a čim neka druga pogodi metu, čuju se oduševljeni povici. Tu je bila i ona strankinja – odmah se videlo da je strankinja – *senyoreta* mekih malih ruku koja je mogla ostati u Parizu da ovekovečuje elegantne glumice i manekenke, ali je došla da fotografiše njih koje su na plaži učile da pucaju. Čak im se divila, a možda pomalo i zavidela. A sad je poginula kao neki vojnik, dok njima leđa pucaju u fabrici, a zatim trče da nađu nešto za jelo, ali bar su još uvek žive. Zar je to pravedno. Nek pocrkaju fašisti.

Tom veću najviše je pogođena žena koja je sedela sa onim modnim časopisom na Rambli. Toliko je potresena u tom trenutku, dok u ruci drži ponovo

* *Ilustre fotógrafo húngaro...* (šp.) – čuveni mađarski fotograf Robert Kapa koji je tragičnu vest primio u Parizu.

upaljen opušak koji joj je oprljio prste, a šivaće mašine štekću iza nje, da je nije kosnula samo žrtva jedne ženice pristigle iz neke hlade zemlje. U njoj se sada ukazala slika koju je nejasno uočila godinu dana ranije, kad je podigla pogled sa onog što je čitala: crnomanjasti muškarac i sitna plavokosa s pažom fotografišu sitnu plavokosu s pažom i crnomanjastog muškaraca koji se smeju, srećni. Plavokosa okida nakrivivši glavu, foto-aparat joj zaklanja čelo. Crnomanjasti muškarac koristi foto-aparat tako mali da mu se vide obrve, guste kao one u dobrovoljca. Potom, čim su završili fotografisanje, smeju se i oni, puni snage i međusobnog razumevanja. Čak su i oči jedne strankinje kao što je ona primetile da su se to dvoje prepoznali u drugom paru. I jednako su zaljubljeni.

Slučajnost je htela da su foto-reporteri, čim su se iskricali u Barseloni, naleteli na par koji liči na njih. Možda je plod slučajnosti bilo i to što je Gerda Taro uspela da snimi fotografiju vrhunca smeha, dok je Robert Kapa izgubio nekoliko sekundi možda nameštajući objektiv. Da je ona koristila foto-aparat pomoću kojeg ju je naučio da slika – *lajka* – i njeni negativ bi bili četvrtasti, tako da Kapi možemo da pripišemo drugu fotografiju para i sliku žene sa časopisom. Gerda ne bi dobila savršeno centriranu četvrtastu sliku da nije kupila pristupačan *refleks* srednje veličine, *refleks-korel*. Ali šest meseci zajedničkih prihoda bilo je dovoljno da on nabavi *kontaks* i da partnerku svojih gladnih godina, svoju *lajku*, prepusti devojci koja ga je ohrabrila da te godine ostave iza sebe.

Kad su pošli iz Pariza, nisu imali novca – ona je bila na početku svoje fotoreporterske pustolovine, a on bez posla iako su počeli da ga traže – ali njihova vera u uspeh bila je neiscrpna.

Živeti u Parizu, bez ičega osim jedne *lajke*, bio je izuzetan poduhvat. Više posla će imati ako se budu predstavljali pseudonimom – ubedili su sebe Endre Fridman i Gerda Pohorile. Čak su izmislili priču o Robertu Kapi koji je imao ono što je njima nedostajalo: bogatstvo, uspeh, trajnu vizu u pasošu jedne zemlje cenjene zahvaljujući moći koju nisu okrnjili ratovi i diktature. Ujedinjeni u tajno udruženje čiji je početni kapital bio pseudonim, postali su još prisniji u životu, a još odvažniji u snovima ka kojima su stremili.

Potom se okončalo bajkovito vreme. Otkako je Španska republika napadnuta, jedina poželjna veština bila je naći se u pravo vreme na pravom mestu da bi se ovekovečila stvarnost koja je morala da prodrma, održi u životu proteste, ceo slobodan svet natera da se umeša.

Ali ako jedna fotografija govori i o onom ko ju je snimio, njihovi autori morali su da se zamisle nad dvema slikama para u kojem je bilo tako lako ogledati se. Na fotografiji Gerde Taro, muškarac i žena podjednako zauzimaju prostor, ujedinjeni smehom koji se oslobađa u vazduh, u kompoziciji tako skladnoj da se bujna energija ističe kao njena suprotnost. Kapina fotografija postavlja ženu u središte, slavi njenu fizičku privlačnost, ali dok se nagine ka partneru i iz perspektive njegovog ozarenog pogleda.

Hodali su jedno pored drugog i spazili to dvoje dobrovoljaca tako sličnih njima, tako blaženih. Ali nije ih sklonost ka igri ogledala navela da slikaju istovetan prizor, iako je jedno od njih dvoje snimilo sliku za novine. Obećanje koje se obistinjuje na licima i telima izmenjenim tim presrećnim osmehom i utopija proživljena tokom nekoliko trenutaka, činili su tog muškarca i tu ženu potpuno slobodnim. Da, slobodnim i zbratimljenim u idealima i osećanjima, ali ne i jednakim. Robert Kapa je, naime, uhvatio želju za međusobnim prepuštanjem bez zadržke. Gerda Taro je uhvatila drsku radost koja se upušta u osvajanje sveta.

Bili su drugačiji, dopunjavali su se tog avgustovskog dana koji je ono što će se kasnije dogoditi zauvek oduzelo. Oni sami o tome pričaju, nehotice, iskreni kao ovekovečen smeh, posredstvom tih autoportreta koje su ukrali svojoj braći po oružju, posredstvom ljubavi, jednog kratkog anarhičnog leta u Barseloni.

I deo

Vili Čardak
Bafalo, Njujork, 1960

*Ko je ta što stiže, zbog koje svaki muškarac
drhti od blistavog sjaja što ispunjava vazduh...*

Gvido Kavalkanti

*Može li ikad nešto tako lepo
svideti se samo jednom
kad sunce, zvezde, pripadaju svima?
Ne znam kome ja pripadam.
Verujem samoj sebi, da, samo sebi.*

*Ich weiß nicht zu wem ich gehöre** (1930)

Fridrih Holander
i Robert Libman,
peva Marlen Ditrih

* *Ich weiß nicht zu wem ich gehöre* (nem.) – „Ne znam kome pripadam.“

Doktor Čardak se rano probudio. Umio se i obukao, poneo u radnu sobu šolju instant kafe i vikend-izdanje *Njujork tajmsa*, prelistao političke strane koje bi podrobnije da prouči sad kad se odvija napeta trka za Belu kuću. Potom je spustio novine licem nadole, pripremio olovku i papir, pa se bacio na posao.

Napolju se ne čuje ništa osim sporadičnog oglašavanja lasta i crnih vrana, kao i udaljeno brujanje ponekog automobila koji traži benzinsku pumpu ili se zaputio ko zna kuda. Kasnije će i susedi početi da ulaze u svoje automobile da bi pošli u crkvu, u posetu rođacima ili u restorane sa „specijalnim nedeljnim doručkom“, ali nijedna od tih obaveza nema veze s doktorom Čardakom.

Nije se začudio kad je telefon zazvonio pošto je napisao prve redove jednog članka, te je doviknuo: „Verovatno je za mene!“, ostatku kuće, više iz navike nego da bi sprečio svoju ženu da snena potrči ka aparatu.

„Doktor Čardak“, javio se, kao uvek, bez pozdrava.
„*Hold on, sir, call from Italy for you.*“

„Vili”, čuje se prigušen glas svojstven interkontinentalnim vezama, „nisam te probudio, zar ne?”

„*Nein: absolut nicht!*”

Odmah mu je bilo jasno ko ga zove. Još je imao starih prijatelja urezanih kao ožiljak od pada s drveta u „Rozentalu”, a oni koji su još bili živi, mogli su da se jave.

„Georg, šta se dogodilo? Ima li problema?”

U to vreme je Vili bio prijatelj od kojeg se mogla zatražiti i neka konkretna pomoć: novac, uglavnom, budući da ga je uvek imao više od ostalih. Zato se sagovornik sad smejavao, grohotom se smejavao dok mu je govorio da mu ne treba ništa, ali da se nešto, bez sumnje, dogodilo, a to je zamutio upravo on tu, u Americi, tako je zamutio da ovaj nije mogao da se odupre porivu da mu telefonira umesto da mu napiše pismo.

„Čestitam! Veličanstveno je to što si uradio, usudio bih se da kažem, epohalno.”

„Hvala”, odgovorio je tonom i ritmom koji zvuče previše mehanički. Doktor Čardak nije navikao na komplimente, radije bi rekao nešto duhovito, ali ništa mu ne pada na pamet.

Nekada su bili nenadmašni u smejanju. Ne, to je preterivanje, ali bili su dobri u razbijanju smrtne ozbiljnosti debata ironičnim upadicama, a Vili Čardak nikad nije zaostajao za svojim drugovima. Sad i kolege cene njegov opori humor, koji je još upečatljiviji zbog nemačkog akcenta (akcenta ludih naučnika), a njemu je odgovaralo da ne izgleda previše uštogljeno po američkim merilima.